

بررسی عوامل به کارگیری رایانه در کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران^۱

شعله تاج^۲

چکیده: امروزه کتابخانه‌ها می‌توانند به دلیل سرعت، دقت، و صرفه‌جویی اقتصادی با استفاده از رایانه برای انجام هر چه بهتر وظایف‌شان چون مجموعه‌سازی و سازماندهی جهت نیل به هدف‌نهایی یعنی خدمات اطلاع‌رسانی مطلوب دست یابند. برای رسیدن به چنین مطلوبی ابتدا کتابخانه‌ها باید با استفاده از نیروهای متخصص و با توجه به بودجه سازمان و در نظر گرفتن نیاز استفاده‌کنندگان برنامه‌ریزی صحیح و مناسبی جهت ماشینی‌کردن انجام دهند. براساس یافته‌های تحقیق عوامل فوق در ماشینی‌کردن کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران مورد توجه قرار نگرفته است، بنابراین به کارگیری رایانه در اموری چون مجموعه‌سازی، سازماندهی و خدمات اطلاع‌رسانی که از وظایف اصلی کتابخانه‌ها می‌باشد تأثیر لازم را نداشته است. نتیجه حاصله بیانگر این مطلب است که، علت عدم موفقیت در ماشینی‌کردن کتابخانه‌ها، فقدان برنامه‌ریزی صحیح و مناسب در ابتدای کار بوده است.

مقدمه

دانشگاه با داشتن وظیفه آموزشی و پژوهشی به منظور رسیدن به اهداف خود می‌تواند با تقویت عواملی چون بودجه، به کارگیری مدیریت و کارکنان متخصص و در نظر گرفتن نیاز استفاده‌کنندگان برای پیشرفت و توسعه و افزایش کارایی و کاهش کمبودها در انجام امور

۱. برگرفته از شعله تاج، "بررسی عوامل به کارگیری رایانه در کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران". پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، به راهنمایی دکتر عباس حری، دانشگاه تهران، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، ۱۳۷۸.

۲. کارشناس کتاب‌های مرجع کتابخانه دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران

کتابخانه‌های دانشکده‌ای و خصوصاً با استفاده از رایانه به راه‌حل‌های مناسبی دست یابد. به کارگیری رایانه در هر کتابخانه باید براساس بودجه و نیاز استفاده‌کنندگان طراحی و تدوین شود، که آن نیز تنها با شناخت و آگاهی مدیر و کارکنان متخصص در آن حوزه امکان‌پذیر است. در این تحقیق به بررسی عوامل فوق در به کارگیری رایانه در کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران پرداخته شده است.

هدف و فایده پژوهش

در این پژوهش با بررسی عواملی چون بودجه، مدیریت متخصص، کارکنان متخصص و نیاز مراجعه‌کنندگان در به کارگیری رایانه در کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران می‌توان به نقاط ضعف و قوت آنها دست یافت و تأثیر کاربرد رایانه را در اموری چون مجموعه‌سازی، سازماندهی، و خدمات اطلاع‌رسانی مورد مطالعه قرار داد. در پایان با بررسی و تحلیل این عوامل، هماهنگی و برنامه‌ریزی لازم را جهت انجام امور جاری کتابخانه‌ها چون مجموعه‌سازی، سازماندهی، و ارائه خدمات اطلاع‌رسانی بهتر مهیا کرده و بدین وسیله گام‌هایی جهت پیشبرد اهداف کتابخانه‌های دانشکده‌ای و در نهایت اهداف دانشگاه برداشت.

پرسش‌های اساسی پژوهش

۱. آیا کاربرد رایانه در کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران امری ضروری است؟
۲. چند درصد از کتابخانه‌های دانشکده‌ای از رایانه استفاده می‌کنند؟
۳. از چه نوع سخت‌افزارها و نرم‌افزارهایی در این کتابخانه‌ها استفاده شده است؟
۴. بودجه چه تأثیری در به کارگیری رایانه در این کتابخانه‌ها داشته است؟
۵. وجود مدیریت و کارکنان متخصص چه تأثیری در به کارگیری رایانه در این کتابخانه‌ها داشته است؟
۶. آیا نیاز مراجعه‌کنندگان در به کارگیری رایانه در این کتابخانه‌ها در نظر گرفته شده است؟
۷. به کارگیری رایانه چه تأثیری بر مجموعه‌سازی، سازماندهی، و خدمات اطلاع‌رسانی این کتابخانه‌ها داشته است؟

فرضیه‌های پژوهش

۱. عدم موفقیت کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران در به کارگیری رایانه معلول فقدان عواملی چون بودجه، مدیریت متخصص، کارکنان متخصص، و در نظر نگرفتن نیاز مراجعه‌کنندگان است.

۲. به کارگیری رایانه تأثیر لازم را بر مجموعه‌سازی، سازماندهی، و خدمات اطلاع‌رسانی این کتابخانه‌ها نداشته است.

روش پژوهش و گردآوری اطلاعات

برای جمع‌آوری اطلاعات از روش پیمایشی و ارسال پرسشنامه و از روش مطالعه موردی جهت مشاهده و مصاحبه به منظور رفع ابهامات و نواقص پاسخ‌های داده شده در پرسشنامه‌ها استفاده شده است. برای تحلیل و به نتیجه رساندن پژوهش نیز از روش‌های آماری کمک گرفته شده است.

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

از میان ۱۵ کتابخانه دانشکده‌ای ۱۳ کتابخانه (۸۶/۷ درصد) ماشینی شده‌اند که براساس آمارهای به‌دست آمده تنها ۳ کتابخانه از ۱۳ کتابخانه مرحله‌ای از ماشینی شدن را طی کرده‌اند که تا حدی جوابگوی نیاز مراجعه‌کنندگان است. نکته قابل توجه اینکه ۹۳/۳ درصد از کتابخانه‌ها میزان ضرورت استفاده از رایانه را خیلی زیاد و زیاد دانسته‌اند که این خود نشان‌دهنده آگاهی مسئولان از فن‌آوری جدید و کاربرد آن در کتابخانه است (جدول ۱). ولی علی‌رغم این آگاهی پیشنهاد ماشینی‌کردن کتابخانه‌ها از سوی آنها اولاً ناشی از جهانی شدن کاربرد رایانه در کلیه زمینه‌های علمی، فرهنگی، اجتماعی، و اقتصادی است و ثانیاً تشویق مدیران کتابخانه‌هایی که در ماشینی‌کردن کتابخانه‌های خود تلاش کرده، و در انتخاب کتابخانه نمونه از طرف معاونت پژوهشی دانشگاه رتبه اول را حائز شده‌اند. ماشینی‌کردن کتابخانه‌ها به دلایل فوق بدون هماهنگی و برنامه‌ریزی، و براساس نظرات شخصی و رفتارهای سلیقه‌ای مدیران انجام گرفته و توجهی به نیاز استفاده‌کنندگان و شرایط کتابخانه‌ها نشده است.

کتابخانه‌های خودکار از تعداد ۵۷ دستگاه رایانه‌های شخصی با مدل‌های مختلف جهت انجام امور کتابخانه استفاده می‌کنند. در یک کتابخانه تعداد رایانه‌های به‌کار گرفته شده ۱۳ دستگاه، در یک کتابخانه تعداد ۹ دستگاه، در دو کتابخانه تعداد ۷ دستگاه، در یک کتابخانه ۴ دستگاه، در دو کتابخانه تعداد ۳ دستگاه و در پنج کتابخانه تعداد ۲ دستگاه است. پراکندگی در توزیع تعداد رایانه‌های مورد استفاده در کتابخانه‌ها (۱) بیانگر ناهمسانی در استفاده از رایانه است. (۲) نشان می‌دهد تنها تعداد معدودی روند ماشینی شدن را تا مرحله ارائه خدمات و ارتباط از طریق شبکه طی کرده‌اند و بقیه در مراحل ورود اطلاعات، تهیه نرم‌افزار و سخت‌افزار قرار دارند (جدول ۲). استفاده از نوع نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای و به‌کارگیری وسایل جانبی به‌صورت پراکنده و نادرست در کتابخانه‌ها حاکی از این است که در حال حاضر به دلیل سرعت و دقت در کار از رایانه

بیشتر در جهت کارهای تایپ و تکثیر استفاده می‌شود. در حالی که به کارگیری رایانه در کتابخانه‌ها علاوه بر انجام این امور که بخشی از وظایف مربوط به سازماندهی می‌باشند، بیشتر می‌بایست در کلیه امور مجموعه‌سازی، سازماندهی، و خصوصاً در امر خدمات اطلاع‌رسانی که وظیفه و هدف‌نهایی هر کتابخانه‌ای می‌باشد به کار گرفته شود.

تأمین بودجه کلیه کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران از طریق بودجه عمومی انجام می‌گیرد. با توجه به بودجه محدود کشور که عملاً بر کتابخانه‌ها نیز تأثیر دارد، اگرچه ۵ کتابخانه خودکار علاوه بر بودجه عمومی از بودجه اختصاصی جهت ماشینی کردن استفاده کرده‌اند، ولی این نکته در مورد کلیه کتابخانه‌های خودکار صدق نمی‌کند (جدول ۳). بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که ماشینی شدن کتابخانه‌ها علی‌رغم کمبود و محدود بودن بودجه صورت گرفته، ولی در روند پیشرفت و توسعه آنها تأثیرگذار بوده است. در حال حاضر فقط یکی از این کتابخانه‌ها با دریافت وجه از مراجعه‌کنندگان در ازای خدمات اطلاع‌رسانی قسمتی از هزینه‌های خود را جبران کرده و آن را صرف ارائه خدمات بهتر می‌کند. ضروری است کتابخانه‌های دانشکده‌ای با به کارگیری روش‌های مناسب و صحیح و ایجاد ارتباط و همکاری میان کتابخانه‌ها و تدوین آئین‌نامه‌ای اساسی و اصولی به کمک متخصصان امر، اولاً از هزینه‌های اضافی جلوگیری کرده، و ثانیاً از طریق دریافت وجه مناسب از مراجعه‌کنندگان بخشی از هزینه را جهت بهبود کیفیت و کمیت خدمات اطلاع‌رسانی جبران کنند.

از میان ۱۵ کتابخانه تنها در ۲ کتابخانه سرپرستی به عهده افراد متخصص کتابداری است و سرپرستی ۱۳ کتابخانه در اختیار نیروهای غیرمتخصص با مقاطع تحصیلی مختلف از دکتری تا کارشناسی است (جدول ۴). آمارهای به دست آمده نشان می‌دهند که در کتابخانه‌های ماشینی شده (۷۷ درصد) سرپرستان زیر یک سال و (۷/۷ درصد) بین ۱-۱۰ سال و (۱۵/۳ درصد) بین ۱۰-۲۰ سال تجربه و سابقه کار دارند و در کتابخانه‌های ماشینی نشده در یک کتابخانه تجربه و سابقه کار سرپرست بین ۱-۱۰ سال و در دیگری بیش از ۲۰ سال است (جدول ۵). قابل توجه این‌که در کتابخانه‌های ماشینی شده پیشنهاد به کارگیری از رایانه در یک کتابخانه تنها با نظر رئیس دانشکده، در سه کتابخانه با نظر سرپرست کتابخانه، در چهار کتابخانه با نظر رئیس دانشکده و سرپرست کتابخانه، در سه کتابخانه با نظر رئیس دانشکده و سرپرست کتابخانه و با توجه به نیاز مراجعه‌کننده، در یک کتابخانه با نظر سرپرست کتابخانه و نیاز مراجعه‌کننده و در یک کتابخانه با نظر سرپرست کتابخانه و کارشناس کتابخانه صورت گرفته است (جدول ۶). پراکندگی پیشنهاد به کارگیری رایانه توسط افراد مختلف که ناشی از عملکرد سلیقه‌ای است، نشان‌دهنده عدم برنامه‌ریزی صحیح و اصولی کاربرد رایانه در دانشگاه است.

جدول ۱. آمار کتابخانه‌های خودکار و غیر خودکار و میزان ضرورت و نحوه استفاده از رایانه در کتابخانه‌های خودکار

ردیف	آمار کتابخانه‌های خودکار		میزان ضرورت استفاده از رایانه		نحوه استفاده از رایانه در کتابخانه‌های خودکار		تک کاربر
	تعداد	درصد	زیاد	کم	شبه	نداره	
۱۰	۱۳	۸۶/۷	۲	۱	۳	۲۳	۷۷
۱۱	۱۲	۸۶/۷	۱۲	۱۲	۳	۲۳	۷۷

جدول ۲. استفاده از نوع و مدل رایانه‌ها و وسایل جانبی و نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای و غیر کتابخانه‌ای و مراحل مختلف به کارگیری رایانه

ردیف	مراحل مختلف	نرم‌افزارهای غیر کتابخانه‌ای		نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای		وسایل جانبی		مدل‌ها		نوع	استفاده از رایانه در کتابخانه‌ها
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد		
۱	تهیه	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	PC	۳۸۶
۲	تهیه سخت‌افزار	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	PC	۳۸۶
۳	نرم‌افزار	۳	۱۰۰	۳	۱۰۰	۳	۱۰۰	۳	۱۰۰	PC	۳۸۶
۴	تهیه	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	PC	۳۸۶
۵	تهیه	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	PC	۳۸۶
۶	تهیه	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	PC	۳۸۶
۷	اطلاعات	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	۲	۱۰۰	PC	۳۸۶

جدول ۳. تأمین بودجه و علت عدم به کارگیری رایانه در کتابخانه‌ها

کتابخانه	تأمین بودجه		علت عدم به کارگیری رایانه	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
حقوق کار	۲	۱۰۰	۱	۵۰
غیر حقوق کار	۲	۱۰۰	۱	۵۰
جمع کل	۴	۱۰۰	۲	۵۰

جدول ۴. رابطه میان منافع تحصیلی و نوع تخصص سرپرستان در کتابخانه‌های خودکار و غیرخودکار

نوع تخصص		منافع تحصیلی					
		کتابخانه‌های خودکار		کارشناسی کارشناسی ارشد		دکتری	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱۳/۳	۲	۱	۵۰	۱	۵۰	۱	۵۰
۸۶/۷	۱۳	۱۲	۹۲/۳	۳	۲۳/۱	۳	۵۳/۸
جمع	جمع کل	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
		۱۳	۸۶/۷	۳	۲۳/۱	۳	۵۳/۸

جدول ۵. تجربه و سابقه کار سرپرستان در کتابخانه‌های خودکار و غیرخودکار

سابقه کار سرپرستان کتابخانه‌های خودکار	سال ۱۰-۱۱		سال ۲۰-۱۰		زیر یک سال	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱۰	۱	۷/۷	۲	۱۵/۳	۱	۷/۷
-	۱	۵۰	-	-	۱	۵۰
۱۰	۲	۶۶/۷	۲	۱۳/۳	۲	۶۶/۷
جمع کل	۲	۶۶/۷	۲	۱۳/۳	۲	۶۶/۷

جدول ۶. وضعیت پیشنهاد دهندگان در به کارگیری رایانه

پیشنهاد دهندگان کتابخانه‌های خودکار		رئیس دانشکده		سرپرست کتابخانه		رئیس و سرپرست		رئیس و سرپرست و نیاز مراجعه کننده		سرپرست و نیاز مراجعه کننده	
		تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱	۷/۷	۳	۷/۷	۴	۳۰/۸	۳	۳۰/۸	۳	۳۰/۸	۱	۷/۷
۱	۷/۷	۳	۷/۷	۴	۳۰/۸	۳	۳۰/۸	۳	۳۰/۸	۱	۷/۷
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۱	۷/۷	۳	۷/۷	۴	۳۰/۸	۳	۳۰/۸	۳	۳۰/۸	۱	۷/۷

از تعداد کل ۱۴۵ نفر شاغل در کتابخانه‌های دانشکده‌ها با احتساب سرپرستان در کتابخانه‌های ماشینی شده تعداد ۴ نفر (۳ درصد) در مقطع کارشناسی ارشد، ۱۶ نفر (۱۲ درصد) در مقطع کارشناسی و تعداد ۹ نفر (۷ درصد) در مقطع کاردانی یعنی در مجموع با تعداد ۲۹ نفر (۲۲ درصد) در تخصص کتابداری مشغول به کار هستند. اما در کتابخانه‌های غیرماشینی با تخصص کتابداری در مقطع کارشناسی ارشد ۲ نفر (۱۴/۳ درصد) و در مقطع کارشناسی یک نفر (۷ درصد) و در مقطع کاردانی ۲ نفر (۱۴/۳ درصد) یعنی در مجموع ۵ نفر (۳۵/۶ درصد) در کتابخانه‌ها مشغول انجام وظیفه هستند (جدول ۷).

در کتابخانه‌های ماشینی شده در مقطع دکترا ۶ نفر (۴/۵ درصد) که همگی آنان سرپرستان کتابخانه‌ها می‌باشند، در مقطع کارشناسی ارشد ۵ نفر (۴ درصد)، در مقطع کارشناسی ۳۳ نفر (۲۵/۲ درصد) در مقطع کاردانی ۴ نفر (۳ درصد)، با مدرک دیپلم ۴۱ نفر (۳۱/۳ درصد)، زیر دیپلم ۱۳ نفر (۱۰ درصد) که در مجموع ۱۰۲ نفر (۷۸ درصد) با تخصص غیرکتابداری در کتابخانه‌ها مشغول به کار می‌باشند. در کتابخانه‌های غیرماشینی هیچ فردی با مدرک دکتری و کارشناسی ارشد غیرکتابداری مشغول به کار نمی‌باشد ولی با مدرک کارشناسی ۳ نفر (۲۱/۵ درصد)، با مدرک کاردانی یک نفر (۷ درصد) و دیپلم ۳ نفر (۲۱/۵ درصد) و زیر دیپلم ۲ نفر (۱۴/۴ درصد) یعنی در مجموع ۹ نفر (۶۴/۴ درصد) مشغول انجام وظیفه می‌باشند.

نتیجه حاصل از وضعیت ۱۴۵ نفر شاغل در کتابخانه‌ها، ۳۴ نفر با (۲۳/۶ درصد) افراد با تخصص کتابداری و ۱۱۱ نفر با (۷۶/۴ درصد) افراد غیرمتخصص در کتابخانه‌ها را نشان می‌دهد. از آمارهای به دست آمده می‌توان به علت عدم مشارکت و تصمیم‌گیری مدیران دانشکده‌ها و سرپرستان کتابخانه‌ها با کارکنان پی‌برد.

در مورد آموزش به کارگیری رایانه به کارکنان آمار به دست آمده نشان می‌دهد از میان ۱۳ کتابخانه ۸ کتابخانه (۶۱/۵ درصد) به کارکنان خود آموزش داده‌اند و ۵ کتابخانه (۳۸/۵ درصد) هیچ دوره و برنامه‌ای برای استفاده از رایانه و کاربرد آن برای کارکنان در نظر نگرفته‌اند. این‌که چگونه کتابخانه‌های ماشینی می‌تواند بدون وجود کارکنان آموزش دیده به کار خود ادامه دهد جای بسی تعجب و سؤال دارد و این نیز نشان‌دهنده عدم برنامه‌ریزی صحیح و متمرکز در به کارگیری رایانه در کتابخانه‌ها است. در مجموع ۴ کتابخانه علاوه بر عوامل دیگر با ۳۰/۷ درصد نیاز مراجعه‌کنندگان خود را در ماشینی کردن کتابخانه‌ها در نظر گرفته‌اند. آمار به دست آمده نشان‌دهنده عدم هماهنگی، اشتراک نظر، و برنامه‌ریزی صحیح در کتابخانه‌ها را نشان می‌دهد و در اینجا نیز اعمال نظر مسئولان به روشنی آشکار می‌گردد.

با توجه به اهمیت مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها، به کارگیری رایانه هیچ‌گونه تأثیری بر مجموعه‌سازی کتابخانه‌های ماشینی شده نداشته و در هیچ‌کدام از کتابخانه‌ها امر سفارش و خرید از طریق رایانه صورت نمی‌گیرد (جدول ۸). در پاسخ به میزان تأثیر رایانه بر

جدول ۷. وضعیت کارکنان متخصص و غیرمتخصص کتابخانه‌های دانشکده‌های دانشگاه تهران

مدارک تحصیلی	متخصص																					
	غیرمتخصص							متخصص														
	جمع	زیردیپلم	دیپلم	کاروان	کارشناسی ارشد	کارشناسی	جمع	کاروان	کارشناسی ارشد	کارشناسی	کارشناسی ارشد	کارشناسی	کارشناسی ارشد	کارشناسی								
درصد	۷۸	۱۰۲	۴۱	۳	۲۵/۲	۳۳	۴	۳۳	۴	۵	۲/۵	۶	۲۲	۲۹	۷	۹	۱۲	۱۶	۳	۴	۰	۰
تعداد	۶۴/۴	۹	۱۴/۴	۲	۲۱/۵	۳	۱	۲۱/۵	۳	۰	۰	۰	۳۵/۶	۵	۱۴/۳	۲	۷	۱	۱۴/۳	۲	۰	۰
درصد	۷۶/۴	۱۱۱	۱۰/۳	۱۵	۳۰/۳	۴۴	۵	۲۵	۳۶	۳/۴	۲	۶	۳۳/۶	۳۳	۷/۶	۱۱	۱۲	۱۷	۴	۶	۰	۰

جدول ۸. تأثیر کاربرد رایانه بر مجموعه‌سازی، سازماندهی، و خدمات اطلاع‌رسانی

مدارک تحصیلی	سازماندهی										مجموعه‌سازی	کاربرد رایانه در کتابخانه‌های خودکار
	خدمات اطلاع‌رسانی											
	ارتباط با سایر مراکز و کتابخانه‌ها	بانک‌های اطلاعاتی	اطلاعات مرجع - اسنادی - شناسایی	نام‌گذاری و امور دفتری	چاپ نازوها	تشریحان	انباری	چکیده‌نویسی	سایه‌سازی	تکثیر برگه‌های کتاب		
تعداد	۲	۵	۱	۸	۷	۵	۰	۰	۰	۷	۷	۰

مجموعه‌سازی با توجه به این‌که در هیچ کدام از کتابخانه‌ها امور مربوط به مجموعه‌سازی از طریق رایانه انجام نمی‌شود، این امر با شناخت و آگاهی نبوده و صرفاً نظر شخصی مسئولان مطرح شده است. در ۵ کتابخانه (۳۳/۳ درصد) به خیلی زیاد، ۲ کتابخانه (۱۳/۳ درصد) به زیاد، یک کتابخانه (۶/۷ درصد) تا اندازه‌ای، ۴ کتابخانه (۲۶/۷ درصد) به هیچ‌وجه و یک کتابخانه (۶/۷ درصد) پاسخی به این پرسش نداده است (جدول ۹).

جدول ۹. میزان تأثیر رایانه بر مجموعه‌سازی

میزان تأثیر رایانه		خیلی زیاد		زیاد		تا اندازه‌ای		کم		به هیچ‌وجه		بدون پاسخ	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۵	۳۳/۳	۲	۱۳/۳	۱	۶/۷	۰	۰	۴	۲۶/۷	۱	۶/۷		

در امر سازماندهی به کمک رایانه ۹ کتابخانه امور مربوط به فهرست‌نویسی، ۱۱ کتابخانه تکثیر برگه‌های کتاب، ۷ کتابخانه چاپ تازه‌ها را با استفاده از رایانه انجام می‌دهند. در ۵ کتابخانه انجام امور مربوط به نشریات با کمک رایانه انجام می‌گیرد. در ۸ کتابخانه نیز امور دفتری و نامه‌نگاری‌ها را به کمک رایانه انجام می‌دهند (جدول ۱۰). در هیچ‌کدام از کتابخانه‌های ماشینی شده امور مربوط به نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی انجام نمی‌گیرد. آمارهای فوق نشان می‌دهند به دلیل سرعت و دقت در امور، از رایانه بیشتر در جهت چاپ و تکثیر برگه بهره گرفته می‌شود. کتابخانه‌های ماشینی به سؤال میزان تأثیر رایانه بر سازماندهی نیز پاسخ‌های متفاوتی داده‌اند که آن نیز نشان‌دهنده نظرات شخصی مسئولان بوده و تأثیر واقعی رایانه بر سازماندهی را بیان نمی‌کند. به میزان تأثیر رایانه بر سازماندهی ۳ کتابخانه (۲۳ درصد) به خیلی زیاد، ۲ کتابخانه (۱۵/۴ درصد) به زیاد، ۲ کتابخانه (۱۵/۴ درصد) تا اندازه‌ای، یک کتابخانه (۷/۷ درصد) به کم، ۴ کتابخانه (۳۰/۸ درصد) به هیچ‌وجه پاسخ داده‌اند و یک کتابخانه (۷/۷ درصد) به این سؤال پاسخی نداده است.

جدول ۱۰. میزان تأثیر رایانه بر سازماندهی

میزان تأثیر رایانه		خیلی زیاد		زیاد		تا اندازه‌ای		کم		به هیچ‌وجه		بدون پاسخ	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۳	۲۳	۲	۱۵/۴	۲	۱۵/۴	۱	۱۵/۴	۱	۷/۷	۴	۳۰/۸	۱	۷/۷

با توجه به ماشینی شدن کتابخانه‌ها بالطبع می‌بایست در امور مربوط به امانت و خدمات اطلاع‌رسانی که از اهداف اساسی و نهایی هر کتابخانه‌ای است تغییراتی ایجاد شود. از میان ۱۳ کتابخانه ماشینی شده تنها یک کتابخانه در قسمت امانت و خدمات اطلاع‌رسانی از رایانه بهره

می‌جوید. از میان ۱۳ کتابخانه ۵ کتابخانه در قسمت نشریات و از بانک‌های اطلاعاتی دیسک فشرده استفاده می‌کنند که از میان آنها تنها ۳ کتابخانه دارای بخش اطلاع‌رسانی است، و بقیه فقط از دیسک‌های فشرده کتابشناختی جهت فهرستنویسی کتاب‌های خود استفاده می‌کنند. این کتابخانه‌ها دیسک‌های فشرده خود را از طریق خریداری، اهدا، و تکثیر تهیه می‌کنند (جدول ۱۱).

جدول ۱۱. وضعیت استفاده از شبکه جهانی، نوع ارتباط و تهیه بانک‌های اطلاعاتی در کتابخانه‌های خودکار

کتابخانه‌های خودکار	استفاده از شبکه جهانی اینترنت		نوع ارتباط بصورت پیوسته			تهیه بانک‌های اطلاعاتی	
	بلی	خیر	بلی	خیر	خریداری	هدا	کپی
تعداد	۱	۱۲	۲	۱۱	۲	۴	۳

تمامی ۱۵ کتابخانه دانشکده‌ای دانشگاه تهران علاوه بر اعضای خود به افراد غیرعضو نیز از طریق امانت بین کتابخانه‌ای و امکان مطالعه در محل، خدمات ارائه می‌کنند. با توجه به این نکته که ۲ کتابخانه از میان ۱۵ کتابخانه علاوه بر اعضای خود افراد دیگر را نیز به عضویت می‌پذیرند. در این مورد اولاً قانونی وجود ندارد، ثانیاً بیشترین آمار مربوط به ۹ کتابخانه است که ساعت کار در آنها از ۷/۳۰-۱۸/۳۰ می‌باشد و ثالثاً ۲ کتابخانه‌ای که از ساعت ۸-۲۱ باز هستند جزو کتابخانه‌های ماشینی به شمار می‌آیند. عدم هماهنگی و یکدستی در ساعات کار کتابخانه‌ها ناشی از فقدان برنامه‌ریزی از سوی دانشگاه است.

در پرسش به کاربران جهت استفاده از رایانه در انجام امور کتابخانه خصوصاً در بخش‌های اطلاع‌رسانی پاسخ‌های متفاوتی داده شده است. در ۲ کتابخانه از وجود ماشین‌نویس آموزش دیده که متأسفانه اصطلاح متخصص را برای آنان به کار برده‌اند استفاده می‌شود. در ۷ کتابخانه از وجود کتابدارها، در یک کتابخانه از وجود ماشین‌نویس، کتابدار و مراجعه‌کننده، در یک کتابخانه از وجود ماشین‌نویس و کتابدار و در ۲ کتابخانه از وجود کتابدار و مراجعه‌کننده جهت استفاده از رایانه به‌عنوان کاربر استفاده می‌کنند (جدول ۱۲). این امر نشان‌دهنده عدم برنامه‌ریزی متمرکز و شناخت مدیران نسبت به نقش کاربر در نظام ماشینی است.

جدول ۱۲. کاربران کتابخانه‌ها در ارتباط با استفاده از رایانه

کاربران کتابخانه‌های خودکار	متخصص رایانه	کتابدار	ماشین‌نویس و مراجعه‌کننده	ماشین‌نویس و کتابدار	کتابدار و مراجعه‌کننده
تعداد	۲	۷	۱	۱	۲

از پاسخ‌های داده شده در نظرخواهی از کتابخانه‌ها در رابطه با محاسن و معایب به‌کارگیری رایانه در مجموع می‌توان اهمیت به‌کارگیری رایانه را به دلیل دقت و سرعت و تأثیر آن بر امور جاری کتابخانه‌ها از محاسن رایانه ذکر کرد، و استفاده از کاربران غیرمتخصص و فقدان آموزش‌های لازم به استفاده‌کنندگان از رایانه توسط مسئولان را از معایب به‌کارگیری رایانه در کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران بیان کرد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج حاصل از تحلیل یافته‌ها و آزمون فرضیه‌ها در این پژوهش نمایانگر این است که در ماشینی‌کردن کتابخانه‌های دانشکده‌ای دانشگاه تهران موارد زیر موجب فقدان برنامه‌ای صحیح و اصولی جهت ماشینی‌کردن، و صرفاً براساس نظرات شخصی و رفتارهای سلیقه‌ای مدیران انجام گرفته است.

- فقدان مدیریت متخصص در رأس کتابخانه‌ها؛

- کمبود کارکنان متخصص در کتابخانه‌ها؛

- فقدان برنامه‌ریزی اصولی در تأمین بودجه؛

- عدم توجه به نیاز استفاده‌کنندگان.

با توجه به این‌که کاربرد رایانه در کتابخانه‌ها با روند صحیح و اصولی صورت نگرفته و شرایط مناسب برای استفاده از آن فراهم نشده، در نتیجه تأثیر لازم را بر وظایف و اهداف آن چون مجموعه‌سازی، سازماندهی و ارائه خدمات اطلاع‌رسانی نداشته است. به این منظور باید با بازنگری مجدد به عملکرد کتابخانه‌ها و رفع نواقص و مشکلات آنها با تدوین برنامه‌ای اصولی به راه‌حل‌های مناسبی دست یافت و به نتیجه دل‌خواه رسید. زیرا ارائه خدمات اطلاع‌رسانی مطلوب که هدف‌نهایی کتابخانه‌هاست متضمن استواری بر برنامه‌ای اساسی و اصولی در ابتدا جهت رفع نیاز مراجعه‌کنندگان در کشور و در مرحله بعدی با امکان توسعه در سطح جهانی است.

پیشنهادهای زیر جهت بهبود و پیشبرد امر ماشینی‌کردن کتابخانه‌ها ارائه می‌شود:

۱. ترجیحاً انتخاب سرپرستان کتابخانه‌ها از میان متخصصان رشته کتابداری و یا ایجاد پست معاونت برای کتابخانه‌ها جهت جذب متخصصان کتابداری به منظور همکاری مشترک و تبادل نظر میان سرپرست و معاون در مورد اداره بهتر کتابخانه‌ها؛
۲. ایجاد شورایی متشکل از سرپرستان و کارشناسان کتابخانه‌های دانشکده‌ها و رئیس کتابخانه مرکزی و مسئولان بخش‌های آن با نظارت معاونت پژوهشی دانشگاه به منظور تشکیل جلسات به‌طور مرتب در ارتباط با تبادل نظر و مبادله اطلاعات؛

۳. تهیه و تدوین آئین‌نامهٔ چگونگی ماشینی‌کردن کتابخانه‌ها در راستای هماهنگی و یکدستی در امور به‌منظور رعایت استانداردها جهت ایجاد شبکه‌های دانشگاهی و در نهایت منطقه‌ای و ملی؛
۴. ایجاد شرایط مناسب و سریع برای کلیه کتابخانه‌ها جهت اتصال به شبکه جهانی اینترنت؛
۵. تقسیم متعادل و عادلانه بودجه (با ضابطه) میان کتابخانه‌ها توسط معاونت پژوهشی دانشگاه به منظور حرکت موازی کتابخانه‌ها در جهت ماشینی شدن؛
۶. استخدام نیروهای جدید متخصص کتابداری و رایانه برای کتابخانه‌ها و آموزش و آشنا کردن کارکنان و استفاده کنندگان جهت کسب مهارت‌های لازم در استفاده از رایانه؛
۷. برنامه‌ریزی منظم و مرتب جهت آموزش کوتاه مدت و بلندمدت کارکنان غیرمتخصص در کتابخانه‌ها از سوی معاونت پژوهشی دانشگاه.

مآخذ

۱. آنتون، بولین. *مبانی نظام‌ها و خدمات اطلاعاتی*. - تهران: مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران. ۱۳۷۳
۲. استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی. بخش ششم، امور مالی، کتابداری، دفتر نهم. - تهران: کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد، ۱۳۶۲.
۳. اسدی‌کیا، فرناز. آموزش ضمن خدمت کتابداری در شهر تهران (در سال‌های ۱۳۷۳ و ۱۳۷۴). پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی. ۱۳۷۵.
۴. فلاحی، رحمت‌الله. آشنایی با ویژگی‌های نظام خودکار و نرم‌افزار در کتابخانه. تهران: فصلنامه پیام کتابخانه، سال پنجم، شماره سوم و چهارم، پاییز و زمستان ۱۳۷۴.
۵. کوکی، مرتضی. کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهش: پژوهش موردی کتابداری. دفتر بیست و هشتم و بیست و نهم، سال سی و دوم. تهران: کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد، ۱۳۷۷.
۶. مختاری معمار، حسین. *درآمدی بر کتابداری*. شیراز: نشر قو، ۱۳۷۴.
۷. لاوسی، یان. *رایانه‌ای کردن کتابخانه*. ترجمه مهناز ملکی معیری. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۷۴.
۸. موسوی‌زاده، زهرا. *وظایف پژوهشی کتابخانه‌های دانشگاهی*. کتابداری، دفتر بیست و هشتم و بیست و نهم. - تهران: کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد، ۱۳۷۷.
۹. امیرحسینی، مازیار. *ضرورت استفاده از کتابداران متخصص در مدیریت کتابخانه‌ها*. تهران: فصلنامه پیام کتابخانه، سال دوم، شماره چهارم؛ زمستان ۱۳۷۱.
11. Riaz, Mohammad. *Library Automation: an Introductory Text*. - Islamabad: Ebsco Subscription Services, 1991.
12. Swihart, Stanley J. and Beryl F. Hefley. *Computer Systems in the Library: a Handbook for Managers and Designers*. - Losangeles, Melville Publishing Company 1973.